

Videnscenter på
Ældreområdet

Folkepensionister – et fattigt liv?

Merete Platz

Analyser af antal og afsavn

Folkepensionister – et fattigt liv?

Analyser af antal og afsavn

Copyright © 2004 Merete Platz og Videnscenter på Ældreområdet

Forsidefoto: Jerry Bergman

Lay-out: PZ Design

ISBN: 87-984724-5-3

Videnscenter på Ældreområdet

Aurehøjvej 24

2900 Hellerup

Tlf. 3940 1010

Fax 3940 4045

E-mail mail@aeldreviden.dk

Hjemmeside www.aeldreviden.dk

Merete Platz

Folkepensionister – et fattigt liv?

Analyser af antal og afsavn

Indhold

Forord:	7
1. Fakta om fattige folkepensionister	11
Af Merete Platz	
Fakta 1: 15 pct. af folkepensionisterne er fattige	13
Fakta 2: Kun 1,3 pct. af folkepensionisterne er fattige	14
Fakta 3: De fattigste folkepensionister udgør 24 pct.	18
Fakta 4: Godt halvdelen af folkepensionisterne er fattige ..	21
Fakta 5: 6 pct. af folkepensionisterne er fattige	21
Opgørelse af antallet af fattige folkepensionister	
- et regnestykke uden facitliste	24
2. Pensionens tilstrækkelighed	25
Dækningsgrader	25
Ældres egen vurdering af deres økonomiske situation	28
Oplever de fattige sig selv som fattige?	30
3. Et spørgsmål om kroner og øre?	31
Folkepensionisternes levekår	31
Fattige folkepensionisters levekår	36
Alt i alt	38
4. Når der ikke er råd til at invitere gæster	
eller dyrke fritidsinteresser	39
Hvem er det, som ikke har råd?	40
Påvirkes velbefindendet og det sociale liv?	44
Afsavnenes følgesvende	47
Råd til at støtte børn og børnebørn økonomisk?	48
Summa summarum	49
5. Kort sagt	51
Slutnoter	53
Ordliste	55
Litteraturhenvisninger	56

Forord

Findes der fattige og socialt ekskluderede gamle mennesker i Danmark? Danmark har siden 1891 haft en offentlig forsørgelse af gamle mennesker uden andre indtægtskilder. Fra 1957 har vi haft folkepension, der blev reguleret efter indtægt. Fra 1970 blev der indført ret til folkepensionens grundbeløb uanset indtægt og formueforhold for alle over 67 år.

Der er senere sket mange justeringer: Aldersgrænser, ligestilling af mænd og kvinder, indtægtsgrænser og meget andet. Men der er en grundlæggende antagelse om, at samfundet sørger for de gamle. At gamle mennesker i Danmark ikke skal lide nød.

Der har ikke mindst i 2003 været en del skrivi i pressen om fattige gamle i Danmark. Det har været diskuteret, om nogen ældre kunne defineres som værende fattige, og ikke mindst har antallet af fattige, gamle mennesker været genstand for debat. Socialforskningsinstituttets undersøgelse af fordeling af velfærd i Danmark (fra januar 2003) pegede på, at et specielt problem skulle være underprivilegerede og fattige børnefamilier. Der har været udtrykt bekymring for børnenes muligheder for at udvikle sig i familier præget af fattigdom. Med al respekt for de mulige konsekvenser for børnene, må det dog fastholdes, at børn og deres forældre befinder sig i livsaldre med et dynamisk udviklingsperspektiv for øje, hvor muligheden for at komme ud af en underprivilegeret situation ikke nødvendigvis er udelukket. Helt modsat gamle, skrøbelige mennesker, der næppe vil være i stand til at ændre deres situation.

Når velfærdsanalysen viser en så relativt stor andel underprivilegerede børnefamilier, som i den offentlige forståelse af velfærdssamfundets net under udsatte grupper burde være på den sikre side, er det relevant at undersøge forholdene for gamle mennesker.

Videnscenter på Ældreområdet har derfor ønsket at opnå et overblik over den eksisterende viden om folkepensionisters økonomiske og sociale eksklusion. Bestræbelserne har været hjulpet godt på vej af, at der netop i den periode, hvor arbejdet med nærværende publikation har foregået, er fremkommet flere nye rapporter og analyser, som har haft samme perspektiv. Det overraskende er imidlertid, at der med samme bestræbelse – at afgrænse antallet af fattige gamle mennesker – kan opnås helt forskellige resultater. Denne publikations kapitel 1 redegør for de mange forskellige 'fakta' om antallet af fattige ældre. De bygger på vidt forskellige forudsætninger og når derfor frem til vidt forskellige resultater. Alt efter forudsætninger angives andelen af fattige folkepensionister at udgøre alt fra 1,3 pct. til 50 pct. Fælles for alle angivelser er dog, at der for et varierende antal pensionister alene er tale om relativ fattigdom: En fattigdom, der ses i forhold til det omgivende samfund, men som ikke indebærer egentlig sult og nød.

Social og kulturel fattigdom, altså mangel på socialt liv og oplevelsesmæssige stimulanser er måske snarere problemet for den del af de danske folkepensionister, som er relativt fattige. Denne publikation giver et samlet billede af den ikke særligt omfattende danske forskning om pensionisters levkår, også på disse punkter.

Publikationen samler en række af de forskningsresultater, der kan medvirke til at belyse spørgsmålet: Findes der fattige og socialt ekskluderede gamle mennesker i Danmark? Svaret er ja, men som det vil fremgå, er der ikke et entydigt svar på hvor mange. Svaret afhænger blandt andet af, hvordan fattigdom og social eksklusion defineres. I publikationen anvendes en række præcise (fremmed)ord og begreber, som er gængse i økonomiske og sociologiske beskrivelser. Når de optræder første gang i teksten er de forklaret og fremgår i øvrigt af ordlisten bag i bogen.

Formålet med publikationen er at skabe et kvalificeret grundlag for en debat blandt ældreorganisationer og politikere samt i pressen om levekårene for en ofte lidt overset gruppe af gamle mennesker.

Projektet er varetaget af seniorforsker, mag.scient.soc Merete Platz og gennemført med støtte fra Sygekassernes Helsefond.

Hellerup, februar 2004

*Dorte Høeg
centerleder*

Fakta om fattige folkepensionister

I 2003 har folkepensionisternes økonomiske situation været genstand for megen opmærksomhed, og der er kommet flere nye bud på, hvor mange og hvem der kan betegnes som fattige folkepensionister. Da der anvendes forskellige opgørelsesmetoder til at afgrænse gruppen af (relativt) fattige pensionister, er der ganske stor uenighed om, hvor mange der tilhører gruppen. Det vender jeg tilbage til. Selv om de tekniske beregninger for mange er kedelig læsning, er det nødvendigt at præsentere de kriterier, forskellige forfattere har benyttet - dog uden at endevende alle de tekniske detaljer. Her må den interesserede læser selv konsultere originalteksterne.

Uanset hvilken tilgang, der er anvendt til at afgrænse problemets omfang, er alle forfattere enige om, at nogle pensionister er økonomisk svagere stillede end andre, dvs. er relativt fattige, men at der stort set ikke mere eksisterer absolut fattigdom blandt danske folkepensionister, dvs. hvor der ikke er penge til at få mad på bordet, tøj på kroppen eller tag over hovedet.

Der er desuden enighed om:

- At andelen, der kan betegnes som (relativt) fattige, har været uændret eller er faldet siden midten af 1980'erne
- At der ikke er så stor forskel på de rigeste og de fattigste i Danmark, som i de fleste andre vesteuropæiske lande ('få har for meget og færre for lidt') og
- At danske folkepensionister - igen sammenlignet med andre lande - gennemsnitligt har lave indkomster.

Folkepension er stadig den vigtigste indtægtskilde for de fleste pensionister. Sammenlignet med andre lande er minimumssatsen meget høj, men til gengæld er maksimumssatsen meget lav. Sammenlignet med de erhvervsaktive grupper er pensionisternes indkomst i Danmark blandt de laveste i Europa – også når man regner private pensioner med. Det er bl.a. derfor, at der er en beskedent indkomstulighed blandt danske folkepensionister, og at indkomstniveauet er lavere end i næsten alle andre vesteuropæiske lande. Det skal dog også nævnes, at andre overførsler fra det offentlige – eksempelvis boligydelse, varme- og helbredstillæg – bidrager til udjævningen af indkomsterne blandt folkepensionisterne. Dertil kommer, at den offentlige sektors store omfordelende virkning på indkomsterne i et givet år resulterer i, at Danmark internationalt set generelt har den mindste indkomstulighed (Smith m.fl., 2003).

Det 'officielle bud' på antallet af fattige folkepensionister er udarbejdet af fem ministerier i fællesskab (Socialministeriet, Finansministeriet, Økonomi- og Erhvervsministeriet, Skatteministeriet og Indenrigs- og Sundhedsministeriet). Rapporten 'Ældres økonomiske vilkår' udkom 1. oktober 2003, og i den anledning udsendte socialministeren en pressemeddelelse, hvori hun udtaler:

*»Jeg er glad for, at vi har fået udarbejdet denne rapport, som kan være med til at sikre, at debatten om de ældres økonomiske forhold bygger på **fakta** (min fremhævelse, MP). I rapporten belyses den økonomiske situation for de økonomisk svage stillede ældre, og rapporten giver et væsentligt mere nuanceret billede af de ældres økonomiske forhold, end det der normalt er fremherskende.«*

»Desuden synes jeg det er glædeligt, at analysen viser, at langt de fleste ældre har udmærkede økonomiske vilkår. De svage stillede ældre udgør en ret begrænset gruppe blandt de ældre, hvilket jeg mener, må tages som udtryk for, at vi har et velfungerende velfærdssystem. Men vi skal hele tiden forsøge at ændre tingene til det bedre - bl.a. gennem øget målretning af de offentlige ydelser til gavn for de økonomisk svage stillede.«

Det skal i denne sammenhæng bemærkes, at professor Jørgen Goul Andersen, Aalborg Universitet, i en rapport fra Magtudredningen 'Over-Danmark og under-Danmark?' (november 2003) har undersøgt forskellige velfærdsmodellers omfordelende effekter og på basis heraf advarer mod, at en politik byggende på 'welfare for the poor' bliver til 'poor welfare', fordi der omfordeles mindre, og fordi de svage i praksis bliver glemt.

De universelle velfærdsstater (som Danmark jo tilhører) er effektive til at bekæmpe fattigdom, mens de angelsaksiske velfærdsstater, der målretter ydelserne til de svage, har mindst held med fattigdomsbekæmpelsen.

FAKTA 1: 15 pct. af folkepensionisterne er fattige

Den målrettede satsning til gavn for de økonomisk svagt stillede pensionister er der med indførelse af 'ældrechecken' fra 2003 allerede taget hul på. I 2003 var der afsat 417 million kroner til skønsmæssigt ca. 124.000 ældre, som kun havde folkepensionens grundbeløb og pensions-tillæg, og som ikke havde likvid formue på over 53.100 kroner. Det viste sig dog, at kun ca. 35.000 (svarende til 5 pct. af alle pensionister) opfyldte kriteriet for fuld udbetaling og ca. 70.000 for delvis udbetaling af de 5.000 kr., der maksimalt kunne udbetales i supplerende engangsydelse, som 'ældrechecken' dengang officielt hed (Nyhedsbrevet faktum, nr.1, oktober 2003). Der blev derfor kun udbetalt for i alt ca. 335 mil. kroner. For 2004 er der afsat 427 mil. kroner til supplerende pensionsydelse, som er 'ældrecheckens' nye, officielle navn. For 2004 er kriterierne for udbetaling af nu maksimalt 5.100 kr., at pensionisterne ud over 1.500 kr. kun har folkepensionens grundbeløb plus pensionstillæg, og at formuen (ud over formue i fast ejendom) ikke overstiger 54.600 kr. Antallet af modtagere skønnes at blive 117.000 herboende folkepensionister og 1.000 bosat i andre nordiske lande eller i EU.

Andelen af folkepensionister, der skønnes at være så fattige, at de er berettigede til at modtage supplerende pensionsydelse, udgør godt 15 pct. af alle folkepensionister.

FAKTA 2: Kun 1,3 pct. af folkepensionisterne er fattige

Denne politiske afgrænsning af de fattigste folkepensionister stemmer dårlig overens med den opgørelse, det tværministerielle embedsmands-udvalg har offentliggjort i rapporten 'Ældres økonomiske vilkår' (2003).

I rapporten om de ældres økonomiske vilkår opereres med disponibel indkomst, som er summen af personlig indkomst, aktieindkomst, bolig-ydelse, varmetillæg mv. for lejere og en beregnet økonomisk lejeværdi for ejere samt renteindtægter, hvorfra trækkes renteudgifter, indbetaling til pensionsordninger, arbejdsmarkedsbidrag og indkomst- og ejendoms-værdiskat. Formue i fast ejendom medregnes ikke.

Da det antages, at der er stordriftsfordele ved at leve i parforhold frem for at være enlig, foretages en ligestilling af de to grupper (en såkaldt indkomstækvivalering), således at en enlig tæller 1 og et par tæller 1½.

Indledningsvis foretages en beskrivelse af sammensætningen og fordelingen af de ældres indkomster. Heraf fremgår bl.a., at:

- Langt de fleste over 67 år er berettigede til folkepension
- Folkepensionen er den vigtigste indkomstkilde for de ældre - især de enlige
- Flertallet af de ældre har forholdsvis ens indkomster, og det gælder især enlige folkepensionister
- Der er meget få enlige ældre, der har disponible indkomster, som er mindre end folkepensionen
- Spredningen i indkomster blandt ældre er mindre end i den øvrige befolkning

- Den disponible indkomst er lavere for de ældre end for de yngre folkepensionister
- Boligejere har højere disponible indkomster end lejere
- Indvandrere udgør 3 pct. af de over 67-årige. Der er uforholdsmæssigt mange med lav indkomst blandt indvandrerne, men samtidig er indvandrere en smule overrepræsenteret blandt ældre med de højeste indkomster. Den gennemsnitlige udbetalte folkepension til indvandrerne svarer til 80 pct. af den folkepension, der udbetales til alle over 67 år.

Til brug for at afgrænse de økonomisk svageste folkepensionister anvendes fire forskellige opgørelsesmetoder:

- Disponibel indkomst under 50 pct. af medianindkomsten i befolkningen (medianindkomsten deler befolkningen i to lige store grupper, den fattigste halvdel og den rigere halvdel).
- Disponibel indkomst under 60 pct. af medianindkomsten i befolkningen.
- Indkomst mindre end folkepensionen efter skat.
- De 10 pct. der har lavest indkomster (1. decil).

Det påpeges dog, at den disponible indkomst, der er anvendt i beregningerne, ikke i fuldt omfang skønnes at afspejle de reelle økonomiske vilkår, bl.a. fordi pensionisterne kan have stordriftsfordele, som ikke indgår i opgørelsen, eller have rådighed over formue. Det er faktisk flertallet, der skønnes at have bedre økonomiske vilkår. Afhængig af, hvilken afgrænsning der lægges til grund, drejer det sig om et sted mellem ca. halvdelen og tre fjerdedele.

Resultatet af de forskellige beregninger er vist i tabel 1.1.

Tabel 1.1

De økonomisk svagest stillede ældre ved forskellige afgrænsninger, 2001.		
Metode for afgrænsning	Antal over 67-årige	Antal ekskl. personer med bedre vilkår
Indkomst under 50 pct. af medianindkomst i befolkningen	8.800	2.000
Indkomst under 60 pct. af medianindkomst i befolkningen	45.200	15.800
Indkomst mindre end folkepension	12.800	3.700
1. decil	65.500	31.100

Kilde: Ældres økonomiske vilkår, tabel 3.9

I 2001 var nettofolkepensionen efter skat 75.300 kr. for enlige. Til sammenligning er den gennemsnitlige disponible indkomst for gruppen af enlige relativt fattige med de forskellige afgrænsningsmetoder som følger: Er indkomsten mindre end 50 pct. af medianindkomsten, er den gennemsnitlige disponible indkomst 50.400 kr., med indkomst mindre end 60 pct. er den disponible indkomst 72.900 kr., er indkomsten mindre end folkepension beløber det sig til 56.600 kr. og blandt de 10 pct. med de laveste indkomster 76.100 kr. Inkluderer formuen, bliver indkomsterne noget højere (jf. Ældres økonomiske vilkår, tabel 3.10).

Det fremgår tydeligt, at fakta om andelen af relativt fattige personer over 67 år er totalt afhængig af valgte beregningsmetode. Der er ingen klare normer for, hvilken metode der er den rigtige. I rapporten har man dog især koncentreret sig om opgørelsen af antal personer, der har indkomster under 50 pct. af medianindkomsten. Og det er tydeligt, at denne opgørelse giver det laveste antal relativt fattige, nemlig små 9.000, som endda reduceres til ca. 2.000, når der korrigeres for personer med bedre

økonomiske vilkår. Den umiddelbare konklusion, der kan drages af udredningen er, at der stort set ikke er fattige folkepensionister i Danmark. Og dem der er, er overvejende brøkpensionister (hovedsagelig flygtninge og indvandrere, som ikke har boet længe nok i landet til at kunne få fuld folkepension) og nogle med atypiske indkomstforhold, f.eks. i form af virksomhedsunderskud eller store kapitaludgifter.

Det kan berettiget diskuteres, om en grænse på 50 pct. af medianindkomsten er rimelig, og *»navnlig i EU sætter man i øvrigt stadig hyppigere fattigdomsgrænsen ved 60 pct. af medianindkomsten for at markere Unionens højere sociale ambitionsniveau«* (Goul Andersen op.cit. side 36). Var dette ambitionsniveau gældende i Danmark, ville godt 45.000 komme ud som relativt fattige, og det er jo en ganske anden sag.

De knap 9.000, som tilhører de fattigste, udgør ca. 1,3 pct. af alle ældre. Til sammenligning har 4,7 pct. af hele befolkningen indkomster under 50 pct. grænsen, og blandt studerende drejer det sig om ca. en tredjedel. Der er således væsentligt færre ældre i gruppen af fattige end i andre befolkningsgrupper. Var grænsen sat ved 60 pct. af medianindkomsten, ville de ældre stadig være underrepræsenteret i lavindkomstgruppen. De ældres relativt gode placering i statistikken skyldes især, at unge studerende er stærkt overrepræsenteret i lavindkomstgruppen og således trækker ned i befolkningens gennemsnitsindkomst.

Det er således ifølge rapporten om de ældres økonomiske vilkår en meget beskeden del af danske folkepensionister, som er svagt stillet, når det ses i forhold til befolkningen som helhed, og især hvis det ses i forhold til andelen af studerende, som er stærkt overrepræsenteret i lavindkomstgruppen. I rapporten anføres, at en sammenligning af indkomster på tværs på et givet tidspunkt kan afspejle, at personer i forskellige aldre befinder sig på forskellige stadier i livsforløbet, således *»at indkomstforskellene set over et helt livsforløb er betydelig mindre end indkomstforskellene i et givet år«* (side 73). Men på trods heraf får disse sammenligninger megen opmærksomhed i rapportens sammenfattende kapitel og efterfølgende presseomtale.

At det er indholdsmæssigt problematisk at sammenligne bl.a. de gamle (folkepensionister) og de unge (studerende) er også fra andet hold pointeret. Lektor i sociologi på Københavns Universitet, Elm Larsen understreger også, at fattigdom i stigende grad er blevet et ungdomsproblem og ikke længere er et aldersproblem. Men han tilføjer, at i modsætning til de ældre og gamle har de unge mulighed for at arbejde sig ud af fattigdommen efter endt uddannelse, og at alene bevidstheden om dette hos de unge sandsynligvis også gør fattigdommen lettere at bære rent psykologisk (Elm Larsen: 'Fattigdom og social eksklusion i Danmark over et kvart århundrede', under udgivelse). Samme betragtning fremføres af Goul Andersen, nemlig at der er uforholdsmæssigt mange unge studerende blandt de fattigste, men at de set i et livsløbsperspektiv ikke forbliver fattige. Således at »*personer med lang videregående uddannelse, der som midaldrende hører til de velaflagte, hører typisk i en periode til de mest fattige*« (Goul Andersen, op cit., side 45). Som en direkte kommentar til beregningerne i rapporten om de ældres økonomiske vilkår har Ældre Sagen udarbejdet et notat, hvori de bl.a. angriber selve beregningsmetoden til opgørelse af ækvivalensindkomst (dvs. den metode der anvendes for at gøre indkomsterne sammenlignelige) og peger på, at en anden fastsættelse af nedre aldersgrænse ville give et markant anderledes resultat, samt at der ikke er taget højde for behovet for at stifte gæld i forskellige faser af livet (Ældre Sagen, PFJ 30/10/03).

Uanset hvorledes gruppen af fattige folkepensionister defineres, er følgende befolkningsgrupper overrepræsenteret: Enlige, kvinder og de, som bor til leje. Anvendes de definitioner, der talmæssigt indeholder det største antal økonomisk svagt stillede (hhv. 60 pct. grænsen og de 10 pct. med laveste indkomster), er der desuden en overvægt af de ældste.

FAKTA 3: De fattigste folkepensionister udgør 24 pct.

I en undersøgelsen 'Levevilkår blandt folkepensionister uden supplerende indkomst' (Arendt m.fl., 2003) anvendes en anden opgørelsesmetode, og derfor bliver facit selvfølgelig også anderledes. Formålet var ikke

alene at komme med et bud på, hvor mange fattige ældre, der er i Danmark. Formålet var primært at belyse levevilkårene for de relativt fattige, som forlods var defineret som folkepensionister uden supplerende indkomst. Disse benævnes i en pressemeddelelse som 'de fattigste'. Analyserne er baseret på en kombination af spørgeskemaundersøgelser og registre.

Folkepensionister uden supplerende indkomst er afgrænset som følger: Folkepensionisterne har - ud over folkepensionen samt evt. ATP - maksimalt 1.000 kr. i bruttoindkomst (indkomst før skat) til indkomstbeskatning inklusiv udbytteindkomst.

Den væsentligste forskel mellem denne opgørelsesmetode og de tidligere nævnte under FAKTA 2 er, at gruppen afgrænses ud fra bruttoindkomsten i stedet for disponibel indkomst. Bruttoindkomsten for par udregnes som begge bruttoindkomst divideret med to. Ud fra disse kriterier tilhørte 24 pct. af folkepensionisterne gruppen i 1999.

Ud over bruttoindkomst beregnes også i denne undersøgelse en disponibel indkomst. Den er beregnet på følgende måde: Bruttoindkomst til indkomstbeskatning + udbytteindkomst + diverse offentlige tillæg/tilskud (f.eks. boligydelse) + et beregnet tillæg til boligejere fratrukket samlet skattebetaling. For at tage højde for stordriftsforskelle er anvendt et ækvivalensmål: (antal voksne) 0,8 + 1/2 (antal børn) 0,8. Der er ikke fastsat en nedre grænse for disponibel indkomst til afgrænsning af antallet af fattige pensionister. Enlige folkepensionister havde i gennemsnit i 1999 en disponibel indkomst på 115.000 kr., medens den typiske disponible indkomst lå mellem 90.000 og 100.000 kr.

Den disponible indkomst stiger, i takt med at bruttoindkomsten stiger. Der er dog mange i næstlaveste indkomstgruppe, der har lavere disponibel indkomst end de fattigste. Forfatterne mener, at der er flere forklaringer på dette 'misforhold': *»Der er folkepensionister uden supplerende indkomst, som bor i ejerbolig, hvor der er beregnet et boligsubsidie, der indgår i den disponible indkomst. De kan hermed komme op på en højere disponibel*

indkomst end folkepensionister med supplerende indkomst, der bor i lejebolig. For dem, der har arbejdsindkomst, aftrappes folkepensionens grundbeløb og for dem, der har indkomst over et vist beløb, aftrappes pensionstillægget. Indkomst ud over folkepension og ATP slår ikke fuldt igennem i den disponible indkomst. Endelig kan folkepensionister uden supplerende indkomst få tildelt skattefrie personlige tillæg og boligydelse, som alt andet lige er større end for pensionister med supplerende indkomst« (Arendt m.fl. op cit, side58).

Foruden disse grunde til at nogle pensionister med højere bruttoindkomst *ud over folkepension* og evt. ATP har mindre rådighedsbeløb end dem uden supplerende indkomst, kan det også skyldes, at de reelt har en lavere samlet bruttoindkomst. Folkepensionisternes indplacering i indkomstgrupper er nemlig baseret på bruttoindkomst ud over folkepension og evt. ATP. I 1999 modtog 37 pct. ikke ATP. Hvis de ud over folkepensionen havde en indkomst på mere end 1.000 kr. (f.eks. blot 2.000 kr.) er de placeret i en højere indkomstgruppe end alle dem, der har ATP, men kun supplerende indtægt på max 1.000 kr. Men langt de fleste modtagere af ATP får et beløb, der overstiger de magiske 1.000 kr. – såmænd helt op til godt 25.000 kr. Dvs. at mange af de fattigste folkepensionister med ATP, men uden supplerende indkomst over 1.000 kr., kan tjene væsentligt mere end dem uden ATP men med supplerende indkomst på mellem 1.000 kr. og 24.999 kr., som er definitionen på pensionister i næstlaveste indtægtsgruppe. Det tværministerielle embedsmandsudvalg har også påvist, at pensionister uden supplerende indkomst kan have større disponibel indkomst end pensionister med supplerende indkomst (Ældres økonomiske vilkår, side 90).

I lighed med rapporten fra det tværministerielle embedsmandsudvalg fremgår det også af denne undersøgelse, at de fattigste ældre (dem uden supplerende indkomst) især er: Enlige, kvinder og de ældste. Endvidere påvises det, at også ældre i bykommuner og i hovedstadsområdet samt de, der det meste af livet har været faglærte og ikke-faglærte arbejdere, er overrepræsenteret i den fattigste gruppe af folkepensionister.

FAKTA 4: Godt halvdelen af folkepensionisterne er fattige

Som et svar på, at den tværministerielle rapport om ældres økonomiske vilkår afgrænser de fattige folkepensionister som dem, der har mindre end 5.800 kr. i rådighedsbeløb om måneden, har Ældre Sagen udarbejdet et notat (Ældre Sagen, PFJ 30/10/03).

I notatet er konstrueret en lavindkomstgrænse, der tager udgangspunkt i et budget beregnet ud fra tal om ældres forbrug lavet af Danmarks Statistik og Forbrugerinformation. Det månedlige lavindkomstbudget opererer med boligudgifter for enlige på 4.634 kr. og udgifter til et normal forbrug (dvs. uden forbrugsgoder) på 4.308 kr. Dette giver, hvad benævnes, et samlet normalbudget på 8.942 kr.

Hvis lavindkomstgrænsen sættes til en disponible indkomst svarende til lavindkomstbudgettet vil ca. 385.000 pensionister falde under grænsen. Det svarer til mere end halvdelen af landets folkepensionister.

FAKTA 5: 6 pct. af folkepensionisterne er fattige

Dette bud på andelen af fattige folkepensionister fremgår af en rapport, som er under udgivelse (Elm Larsen: Fattigdom og social eksklusion i Danmark over et kvart århundrede). Analyserne er baseret på tre store levekårsundersøgelser fra 1976, 1986 og 2000. Det følgende er primært baseret på undersøgelsen fra år 2000, hvor knap 5.000 danskere blev interviewet. De er i alderen 20-93 år.

Elm Larsen har en ganske anden tilgang til måling af fattigdom end de tidligere refererede undersøgelser. Han påpeger, at fattigdom forandrer sig over tid, og at fattigdom har forskellig betydning, afhængig af hvor i verden vi befinder os. Fattigdom kan derfor henvise til forskellige forhold:

1. Ekstrem elendighed som hungersnød

2. Eksistensminimum, dvs. at der ikke er råd til at dække grundlæggende behov for bolig, tøj og mad
3. Relativ fattigdom som er knyttet til eksistensen i moderne, rige, men ulige vestlige velfærdssamfund. De grundlæggende behov dækkes som regel, men det er ikke muligt at indfri de sociale forventninger og udfylde de roller, som er almindelige i samfundet.

Han påpeger, at det i dagens Danmark kun er relevant at beskæftige sig med den relative fattigdom. »*Det afgørende er således, at fattigdom defineres i forhold til den normale levevis i et samfund. Mennesket er ikke blot et væsen med fysiske behov for mad, bolig og klæder, men også et socialt væsen hvis behov er bestemt af, at det skal fungere i en række socialt krævende roller ... relativ fattigdom opstår derfor, når individer og grupper ikke har tilstrækkelige materielle ressourcer til at kunne indgå i disse roller*«.

En opgørelse af fattigdom kan derfor ikke alene baseres på økonomiske forhold. Folk med samme indtægt kan af forskellige årsager have forskellige behov. Det er derfor også nødvendigt at måle, om folk lider afsavn og i givet fald hvilke. På grundlag af disse betragtninger konstruerer han følgende

Indeks for økonomi og forbrug (relativ fattigdom)

Indekset består af en kombination af:

- a) Bruttoindkomst (er under fattigdomsgrænsen, hvis husstandsindkomsten er under 250.000 kr. om året)
- b) Rådighedsbeløb (er under fattigdomsgrænsen, hvis mindre end 2.500 kr. pr. måned pr. person i husstanden resterer efter skat og alle faste udgifter er betalt. Husstanden vægtes således, at hver voksen tæller 1 og børn 0,7)
- c) Friværdi i egen bolig
- d) 9 forskellige typer af afsavn¹

Ad a + b + c: De, som falder under denne fattigdomsgrænsen både med hensyn til bruttoindkomst og rådighedsbeløb, men som har en friværdi i egen bolig på 500.000 kr. og derover, frasorteres fra gruppen af økonomisk fattige.

Ad d: Et samlet afsavnsindeks er defineret ved:

Inklusion: 0-1 afsavn. Middel: 2-3 afsavn. Eksklusion: 4-9 afsavn.

Indeks for økonomi og afsavn (relativ fattigdom) er defineret ved en kombination af økonomisk fattigdom og udsathed for afsavn:

Inklusion: Ikke økonomisk fattige med 0-3 afsavn. Middel: Økonomisk fattige med 0-1 afsavn + ikke økonomisk fattige med 4-9 afsavn. Eksklusion: Økonomisk fattige med 2-9 afsavn.

Der er en sammenhæng mellem økonomisk fattigdom og afsavn, der lides, men sammenhængen er ikke entydig. På den ene side er der 4 pct. af de ikke økonomisk fattige, som lider mere end tre afsavn og derfor bliver placeret i middelgruppen. På den anden side har 53 pct. af de økonomisk fattige 0-1 afsavn, hvilket ligeledes giver dem en placering i middelgruppen. Forfatteren påpeger hermed, at simple indkomstmål er ringe til at indfange den reelle fattigdom.

Resultatet af analyserne på det samlede indeks for økonomi og afsavn er for folkepensionisternes vegne vist i tabel 1.2.

Tabel 1.2

Relativ fattigdom blandt folkepensionister og i hele befolkningen. Pct.			
	inkluderet	middel	ekskluderet
Folkepensionister	70	25	6
Hele befolkningen	80	12	8

Kilde: Elm Larsen: *Fattigdom og social eksklusion i Danmark over et kvart århundrede.*
Under udgivelse

I tabellen foretages en sammenligning med hele den danske befolkning. Det fremgår, at fattigdom ikke er et specielt stort problem blandt folke-

pensionister. Kun 6 pct. er ekskluderet sammenlignet med 8 pct. i hele befolkningen. Men på den anden side er der relativt mange, som befinder sig i en middelposition, hvilket betyder at de er *marginaliserede* uden at være fattige.

I overensstemmelse med andre undersøgelser findes den største andel relativt fattige blandt kvinder, enlige, unge under uddannelse samt borgere med andet modersmål end dansk (flygtninge og indvandrere).

Ses alene på folkepensionisterne, findes en lille overvægt af kvinder blandt de økonomisk velstillede og over dobbelt så mange kvinder end mænd blandt de fattige.

Opgørelse af antallet af fattige folkepensionister

- et regnestykke uden facitliste

Det er klart demonstreret, at der ikke kan gives et entydigt svar på, hvor mange fattige – og i dette tilfælde fattige folkepensionister, der er i Danmark (eller i noget andet land for så vidt). Svarene afhænger af flere forhold, først og fremmest valgte definitioner og beregningsmetoder. Men også fastlæggelse af aldersgrænser har betydning. Dertil kommer, at resultaterne også afhænger af, hvilke datakilder der er benyttet.

Det er ikke et spørgsmål om fup eller fakta. Alle opgørelser af antallet af fattige folkepensionister er baseret på fakta, dvs. klare og gennemskuelige definitioner og rimeligt troværdige datamaterialer. Jeg vil derfor afslutte dette kapitel med et citat fra Elm Larsen:

»Problemet er imidlertid, hvordan det skal afgøres, og hvem der skal afgøre, hvor mange penge eller materielle ressourcer der skal til, for at mennesker ikke udelukkes fra at deltage i forskellige og nødvendige sammenhænge, som er almindelige i det (lokal)samfund de lever i. Og hvilke roller og sammenhænge, kan man videre spørge, er det nødvendigt eller relevant at indgå i?...Bl.a. derfor findes der også forskellige målinger af fattigdom i Danmark og dermed forskellige angivelser af fattigdommens omfang... I sidste instans forbliver det imidlertid et etisk og politisk spørgsmål om, hvad der udgør et acceptabelt levestandardniveau i det samfund, man lever i« (Elm Larsen, under publicering, op cit.).

Pensionens tilstrækkelighed

2

I dette kapitel belyses, hvad det medfører økonomisk at blive pensioneret. Dels skal sammenhængen mellem indkomster før og efter pensioneringen belyses – både som den tager sig ud statistisk, og som den opleves af de ældre selv. Dels skal personernes oplevelse af, om økonomien som pensionist er tilfredsstillende og tilstrækkelig anskueliggøres. Afsnittet er således baseret på både statistiske analyser og interviewundersøgelser.

Dækningsgrader

En måde at anskue tilstrækkeligheden af de ældres disponible indkomst på er at relatere den til andre grupperes disponible indkomster. Dette regnestykke har Kommunernes Landsforening gennemført. Hele befolkningens gennemsnitlige indkomst er sat til 100. I forhold hertil har over 66-årige i gennemsnit en disponibel indkomst på 90 (Nyhedsmagasinet Danske Kommuner, nr. 9, 2003).

Det ser således ud til, at ældrebefolkningen har næsten lige så meget at rutte med som folk flest. Det skyldes dog, at de ganske unge 18-24-årige med en 'dækningsgrad' på kun 60 pct. indgår i – og trækker ned i – beregningen af hele befolkningens gennemsnitsindkomst. Alle andre aldersgrupper har større rådighedsbeløb end de over 66-årige. Den gennemsnitlige 'dækningsgrad' på 90 dækker over store individuelle variationer og kan f.eks. også være et resultat af, at en mindre gruppe ældre har meget høje indkomster.

En anden måde at beregne dækningsgraden på er at se på disponibel indkomst fra folkepension i forhold til disponibel indkomst som erhvervs-

aktiv for en gennemsnitsarbejder (APW). Da en stor del af folkepensionisterne stort set kun har folkepensionen at leve af, er det relevant at notere, at folkepensionens dækningsgrad i 1998 var på 54,5 pct. for en enlig, tidligere beskæftiget APW og 55 pct. for APW i parforhold (Hansen, 2000).

Dækningsgrader beregnes dog normalt på basis af den enkeltes egen økonomiske situation og defineres som forholdet mellem den disponible indkomst efter pensioneringen og den disponible indkomst inden pensioneringen. Det er således et mål for, hvor meget de økonomiske vilkår ændrer sig for den enkelte ved at gå på pension. I den analyse af ældres økonomiske vilkår, som er udarbejdet af det tværministerielle embedsmandsudvalg, er dækningsgraderne for pensionister i alderen 68-74 år analyseret (*Ældres økonomiske vilkår*, kapitel 7).

Det fremgår heraf, at der overordnet set er høj grad af samvariation mellem indkomster før og efter pensioneringen, således at de, der havde høje indkomster før pensioneringen også har relativt høje indkomster efter. Det gør dog en betragtelig forskel, om dækningsgraden beregnes som indkomst efter pensioneringen i forhold til indkomsten *før* – eller om der omvendt tages udgangspunkt i indkomsten *efter* pensioneringen.

Med udgangspunkt i indkomsten *før* pensioneringen er det dem med dårligst økonomi, der har den bedste dækningsgrad. Dvs. de er stadig relativt fattige, men ikke så meget fattigere end de var før. Op til midten af indkomstskalaen falder dækningsgraden med stigende indkomst.

Med udgangspunkt i indkomst *efter* pensioneringen ændres billedet. Dækningsgraderne vokser nemlig med stigende indkomst. Det er således langt fra alle af de relativt fattigste pensionister, som altid har været fattige. Det kan illustreres som følger: Godt halvdelen af de 10 pct. rigeste pensionister tilhørte også de 10 pct. rigeste før pensioneringen, og mindre end hver tiende havde en indkomst under medianen. Til sammenligning tilhørte kun hver fjerde af de 10 pct. fattigste pensionister de

10 pct. fattigste før pensioneringen, og næsten lige så mange tilhørte endda den rigeste halvdel.

De økonomisk svagest stillede har lavere dækningsgrad end alle andre, uanset hvordan de økonomisk svagest stillede afgrænses. Dog er dækningsgraden lavere, jo mere restriktivt gruppen afgrænses. Den laveste dækningsgrad ses således hos den gruppe af pensionister, der har indkomst mindre end 50 pct. af medianindkomsten gående fra ca. 45 pct. til 75 pct. For hele gruppen af 68-74-årige er dækningsgraden mellem ca. 75 pct. og ca. 105 pct., medens den for den tredjedel med de højeste indkomster typisk er mellem 90 pct. og 120 pct.

Det er således tydeligt, at mange oplever, at indkomsten reduceres mere eller mindre ved pensionering, medens der også er nogle, som får mere at gøre godt med. Dette fremgår også af undersøgelsen: 'Levekår blandt folkepensionister uden supplerende indkomst', hvor det er opgjort, hvor mange det drejer sig om.

»Det er godt 20 pct. af de 71-årige og næsten 30 pct. af de 76-årige, der har oplevet en stigning i den disponible indkomst i overgangen fra arbejdsmarkedet til pensionering. De resterende har alle i en eller anden udstrækning oplevet et fald i den disponible indkomst. Lidt over en fjerdedel har oplevet et fald på under 20 pct., mens omkring 15 pct. har oplevet et fald på mere end 40 pct.« (Arendt m.fl. side 62).

Når man ser på dem, som har oplevet en stigning i relation til den disponible indkomst på arbejdsmarkedet ses også her, at det især er dem med lav indkomst før pensionering, der har de bedste dækningsgrader.

Når man ser på indkomsten efter pensioneringen (bruttoindkomst ud over folkepension), er det dem med højeste indkomster (mere end 100.000 kr.), der især har haft en stigning i disponibel indkomst. Det drejer sig om ca. 45 pct. Blandt ældre, der udelukkende har folkepension og ATP, har knap 15 pct. haft en stigning, medens mere end halvdelen har haft et fald på mere end 20 pct. i disponibel indkomst. Der er

ingen nævneværdig forskel på dem i laveste og dem i næstlaveste indkomstgruppe.

Som det fremgår af ovenstående, kan det påvises, at ca. halvdelen af 71- og 76-årige har oplevet et fald på mere end 20 pct. i den disponible indkomst i forbindelse med pensioneringen. I en nyere undersøgelse af 67- til 82-årige har godt halvdelen oplyst, at de oplevede en væsentlig nedgang i deres økonomi, da de holdt op med at arbejde. Sammenholdes disse resultater, kan det tyde på, at indkomstnedgang på mindre end 20 pct. ikke opleves som en væsentlig nedgang. Blandt de 67+-årige havde knap halvdelen tilrettelagt deres økonomi med henblik på tilbagetrækningen fra arbejdsmarkedet, og man kunne derfor forestille sig, at de ikke så ofte oplevede en væsentlig nedgang, men det er ikke tilfældet. Derimod oplever lidt flere (55 pct.) af de, som ikke havde planlagt økonomien, en væsentlig nedgang (egne analyser på undersøgelsen: Levevilkår blandt nutidens og fremtidens ældre, 2002).

Ældres egen vurdering af deres økonomiske situation

Selvom spørgsmålet om fattige pensionister på det seneste har fået stor bevågenhed, er det ikke af ny dato.

I forbindelse med Det Europæiske Ældreår i 1993 blev der gennemført en spørgeskemaundersøgelse af ældres forhold i de dengang 12 medlemslande af EF (Walker, 1993).

I den voksne danske befolkning generelt mente 25 pct., at det største problem, ældre mennesker stod over for, var økonomien. To tredjedele mente, at pensionen var for lav, og heraf var halvdelen endog villige til at betale mere i skat for at kunne forhøje pensionen. Den sidste tredjedel syntes, at pensionen var på præcis det rigtige niveau. Ingen mente således, at pensionen var for høj.

Over for denne generelle opfattelse stod de ældres (60 år og derover) vurdering. 9 pct. mente, at pensionen var helt tilstrækkelig, og 17 pct., at den ikke var helt tilstrækkelig. 50 pct. mente, at den gik an og 23 pct., at den var helt tilstrækkelig.

Ældre, som var holdt op med at arbejde, var endog endnu mere positive. 76 pct. syntes, at deres økonomi var god eller meget god, 22 pct. sagde, at med omtanke gik det lige. Således var der kun 2 pct., som havde økonomiske problemer. Danske ældre var blandt de mest tilfredse i EF med den økonomiske situation.

En kvalitativ undersøgelse fra samme tidspunkt understøtter de refererede resultater. Alle interviewede var folkepensionister uden supplerende indkomst. De boede i nyrenoverede ældreboliger og modtog alle boligydelse. De havde ikke som erhvervsaktive været vant til at have mange penge mellem hænderne, og deres behov var beskedne.

Følgende udtalelser var typiske:

»Økonomisk løber det rundt, men heller ikke mere«.

»Vi klager ikke, man skal bare bære sig fornuftigt ad«.

»Økonomisk løber det fint rundt. Jeg savner ikke noget og mangler aldrig noget. Jeg køber, hvad jeg har lyst til og brug for«.

»Jeg klarer mig fint for min folkepension. Jeg sparer lidt op, så jeg altid har et beløb stående til uforudsete udgifter. Når alle faste udgifter er betalt, har jeg 3.000 kr. om måneden, som jeg bruger«.

(Bemærkning: Folkepensionen var i 1992 4.756 pr. måned.)

Der var ingen, som syntes, at folkepensionen var utilstrækkelig.

Når vi vender os fra det historiske til det nutidige, kan vi konstatere, at pensionisterne stadig i overvejende grad er tilfredse med deres økonomiske situation.

I en europæisk undersøgelse blev de interviewede spurgt, om de syntes deres økonomi hang sammen. Mellem ca. 80 pct. og 90 pct. af de danske folkepensionister svarede bekræftende. Det fremgår også af denne undersøgelse, at danskerne internationalt set (stadig) er de mest tilfredse. Desuden påvises det, at tilfredsheden stiger med alderen i Danmark – som det eneste land (Arendt m.fl., 2003).

I en ny undersøgelse blev de interviewede bedt om at besvare spørgsmålet: 'Hvordan synes De, at Deres økonomi er i dag?' Blandt de 67-82-årige, som alle var pensionister, svarede 66 pct., at økonomien var god eller endog meget god, 29 pct. syntes den var nogenlunde og 5 pct., at den var dårlig eller meget dårlig. Blandt dem, som oplevede en væsentlig nedgang i økonomien, da de trak sig tilbage fra arbejdsmarkedet, syntes kun godt halvdelen, at den nuværende økonomi var god, og 7 pct. synes den var dårlig (egne analyser på undersøgelsen: Levevilkår blandt nutidens og fremtidens ældre, 2002).

De ældre selv synes i højere grad end yngre, at folkepensionens grundbeløb er af en rimelig størrelse. Således mener 47 pct. af de 65-årige og over, at den skal bevares i sin nuværende form og 44 pct., at den skal sættes op. Til sammenligning mener kun 33 pct. af de 46-65-årige, at den skal bevares i sin nuværende form, og 60 pct. mener, den skal sættes op (PLS Rambøl for Jyllands-Posten, juni 2003).

Oplever de fattige sig selv som fattige?

Arendt m.fl. (op.cit.) påpeger, at indkomsten har en signifikant betydning, men at der alligevel ofte er tilfredshed med økonomien blandt pensionister med lav indkomst.

Uden direkte adresse til folkepensionister fremfører Elm Larsen (under udgivelse) generelt om sammenhængen mellem fattigdom og vurderingen af egen økonomiske situation, at der er få, som ikke er fattige, som selv opfatter sig som fattige. Modsat er der lidt flere, som er fattige men alligevel synes, at deres situation er god. Den subjektive oplevelse af økonomien er dog markant forskellig for fattige og ikke-fattige.

Der er således ingen tvivl om, at indkomsten har betydning for tilfredsheden med økonomien. Men der er ikke tale om fuld overensstemmelse.

Et spørgsmål om kroner og øre?

3

Spørgsmålene om, hvor mange folkepensionister der er fattige, og hvor mange penge de 'bør' have til rådighed, er selvfølgelig relevante. Men nok så relevant er folkepensionisternes levkår, og om økonomisk fattigdom medfører bl.a. social eller kulturel fattigdom.

»Gennem interviews med et udsnit af svage ældre og med de personer, der hjælper dem, er der udviklet en teori om privatøkonomiens betydning for den enkelte ældre. Teorien siger, at en tilstrækkelig økonomi er nødvendig for den enkelte i alderdommen for at kunne bevare uafhængighed og selværd«
(Lewinter, 2002, side 80).

Vores viden om, hvordan det forholder sig, er dog ganske beskedent. Det fremgår af en litteraturgennemgang af levkår og lavindkomst i Skandinavien, der blev foretaget som optakt til undersøgelsen af levvilkår blandt folkepensionister uden supplerende indkomst. Her anføres det:

»For Danmarks vedkommende er det som nævnt et karakteristisk træk ved forskningen mv., at den stort set aldrig har rettet opmærksomheden mod levkår blandt økonomisk vanskeligt stillede folkepensionister«
(Olsen, 2002, side 45).

Folkepensionisternes levkår

På basis af undersøgelsen 'Fattigdom og social eksklusion i Danmark over et kvart århundrede' (Elm Larsen, under udgivelse) er det muligt at sammenligne folkepensionisters levkår år 2000 med resten af befolkningens levkår. I lighed med konstruktionen af et indeks for økonomi og forbrug (jf. kapitel 1) konstrueres der indeks for inklusion (være godt

stillet) og eksklusion (være dårligt stillet, udstødt) på andre levekårsområder. Følgende indeks indgår i analysen:

- Indeks for økonomi og forbrug (relativ fattigdom)
- Indeks for sociale relationer
- Indeks for faglig og politisk deltagelse
- Indeks for fritidsaktiviteter og
- Samlet indeks for inklusion og eksklusion.

Indeks for sociale relationer

Indekset består af 11 variabler². Respondenterne tildeles scoren 0, hvis han/hun har den sociale relation i en given udstrækning, og ellers scoren 1. Der er tale om et additivt indeks inden for intervallet 0-11, som fremkommer som summen af scoren på hvert enkelt af de 11 variabler, som indgår i indekset.

Inklusion er defineret ved, at man har en indeksscore på 0-2, en middeplacering er defineret ved en score på 3-4, og eksklusion er defineret ved en score på 5-11.

Resultatet af analyserne på det samlede indeks for sociale relationer er for folkepensionisternes og hele befolkningens vegne vist i tabel 3.1.

Tabel 3.1

Sociale relationer blandt folkepensionister og i hele befolkningen. Pct.			
	inkluderet	middel	ekskluderet
Folkepensionister	2	60	38
Hele befolkningen	44	40	17

Kilde: Elm Larsen: Fattigdom og social eksklusion i Danmark over et kvart århundrede. Under udgivelse

Det fremgår, at social eksklusion er meget mere udbredt blandt folkepensionister end i den danske befolkning som sådan. Det drejer sig om

38 pct. mod 17 pct. Samtidig er der relativt mange, som befinder sig i en middelposition, dvs. er socialt marginaliserede. Det betyder, at næsten ingen folkepensionister er socialt inkluderede.

Når folkepensionisterne har så relativt 'tynde' sociale kontakter, skyldes det især, at mange af de ældre ikke har de samme personer i deres netværk, som yngre har. Der er således væsentligt færre, som (stadig) har søskende og andre familievenner – for slet ikke at tale om forældre og bedsteforældre. Derimod er andelen, som har ugentlig kontakt med deres børn eller som ofte/en gang imellem føler sig uønsket alene, ikke højere blandt de ældre (Platz, 2003).

Indeks for faglig og politisk deltagelse

Indekset består af 28 variabler³. Der er også her tale om et additivt indeks inden for intervallet 0-28, hvor respondenterne på hver enkelt af de 28 variabler, som indgår i indekset, tildeles scoren 1, hvis han/hun er aktiv i forhold til den pågældende aktivitet, og ellers scoren 0.

Inklusion er defineret ved, at man har en indeks score på 14-28, en middel placering er defineret ved en score på 5-13, og eksklusion er defineret ved en score på 0-4.

Andelen, der er ekskluderet på det samlede indeks for faglig og politisk deltagelse, er for folkepensionisterne og hele befolkningen vist i tabel 3.2.

Tabel 3.2

Ekskluderede på indeks for faglig og politisk aktivitet. Folkepensionister og hele befolkningen. Pct.			
	Mænd	Kvinder	Mænd+kvinder
Folkepensionister	28	35	•
Hele befolkningen	14	17	15

Kilde: Elm Larsen: *Danskernes faglige og politiske deltagelse* (2003)

Det fremgår, at mange folkepensionister er meget lidt fagligt og politisk aktive, og at det især gælder kvindelige folkepensionister, hvoraf 35 pct. er ekskluderede mod 'kun' 17 pct. i hele befolkningen. Det kan endvidere oplyses, at danskere generelt ikke er synderlig politisk og fagligt aktive, idet kun 2 pct. i hele befolkningen har kunnet placeres i gruppen 'inkluderet' (Elm Larsen, 2003).

Indeks for fritidsaktiviteter

Indekset består af 11 variabler⁴, som kan give maksimalt 22 positive scorere. Der er igen tale om et additivt indeks inden for intervallet 0-22, hvor respondenterne på hver enkelt af de 11 variabler, som indgår i indekset, tildeles 2 positive scorere, hvis han/hun er meget aktiv i forhold til den pågældende aktivitet, 1 positiv score hvis han/hun er lidt aktivt i forhold til den pågældende aktivitet og 0 positive scorere, hvis han/hun slet ikke deltager i den pågældende aktivitet.

Inklusion er defineret ved, at man har en indeks score på 16-22, en middel placering er defineret ved en score på 6-15, og eksklusion er defineret ved en score på 0-5.

Tabel 3.3

Ekskluderede på indeks for fritidsaktiviteter. Folkepensionister og hele befolkningen. Pct.			
	Mænd	Kvinder	Mænd+kvinder
Folkepensionister	40	33	•
Hele befolkningen	12	11	11

*Kilde: Elm Larsen: Fattigdom og social eksklusion i Danmark over et kvart århundrede.
Under udgivelse*

Af de forskellige fritidsaktiviteter er avislæsning den mest udbredte. Der er også ganske mange, som dyrker sport, motion, går eller cykler tur, hvilket også ville være sundt for folkepensionister. Men af tabel 3.3 kan

man se, at mange folkepensionister er meget lidt aktive i fritiden, og at folkepensionister er væsentlig mindre aktive end andre danskere. Det gælder især mænd.

Samlet indeks

De fire indekser for økonomi og afsavn, sociale relationer, faglige og politiske aktiviteter og fritidsaktiviteter er kombineret i et samlet indeks, hvor eksklusion på hvert af de fire indeks tælles sammen og definerer placeringen på indekset: Inklusion: 0 eksklusioner. Middel: 1-2 eksklusioner. Eksklusion: 3-4 eksklusioner.

Folkepensionisternes placering på det samlede indeks sammenlignet med hele befolkningens placering er vist i tabel 3.4, og det falder ikke ud til folkepensionisternes fordel. Der er således kun 38 pct. af folkepensionisterne, der slet ikke oplever at være ekskluderet på nogle af områderne, dvs. hverken er ekskluderet økonomisk, med hensyn til sociale relationer, faglige og politiske aktiviteter eller fritidsaktiviteter. I hele befolkningen er der 67 pct., som ikke er ekskluderet på nogen af områderne. 53 pct. af folkepensionisterne mod 31 pct. i hele befolkningen er ekskluderet på ét eller to områder, og hele 30 pct. mod kun 2 pct. i hele befolkningen er ekskluderet på tre af områderne eller på dem alle fire.

Tabel 3.4

Ekskluderede på samlet indeks for økonomi og afsavn, sociale relationer, faglige og politiske aktiviteter samt fritidsaktiviteter. Folkepensionister og i hele befolkningen. Pct.			
	Ingen eksklusion på nogen af områderne	1-2 områder med eksklusion	3-4 områder med eksklusion
Folkepensionister	38	53	30
Hele befolkningen	67	31	2

Kilde: Elm Larsen: Fattigdom og social eksklusion i Danmark over et kvart århundrede. Under udgivelse

Set i forhold til andelen, der er ekskluderet på indekset for økonomi og afsavn, er det et ganske interessant resultat, da der jo er lidt færre af folkepensionisterne (6 pct.) end i hele befolkningen (8 pct.), som er økonomisk ekskluderet. Det betyder, at mange folkepensionister, som ikke er økonomisk ekskluderet, er ekskluderet på alle de øvrige områder. Og modsat betyder det også, at de fleste i befolkningen, som er ekskluderet økonomisk, ikke er udsat for eksklusion på nogle af de andre områder. Når så mange folkepensionister trækker sig tilbage fra et aktivt, socialt liv i bred forstand, skyldes det således mindre, at den økonomiske formåen mangler end f.eks. manglende interesse, fysisk og psykisk overskud.

Fattige folkepensionisters levekår

I undersøgelsen om 'Levevilkår blandt folkepensionister uden supplerende indkomst' (Arendt m.fl. op. cit.) har man set på, om folkepensionister uden supplerende indkomst har dårligere levekår end folkepensionister med supplerende indkomst. Her skal omtales nogle af de resultater, der har med helbredsforhold og sociale forhold at gøre.

For ældre, som har børn, er børnene ofte dem, som betyder mest i det sociale netværk, og dem som man hyppigst har kontakt med. Der er således mellem 92 pct. og 97 pct., som har set eller talt i telefon med deres børn inden for den seneste uge. Kontakten med børn er ikke indkomstafhængig. Rig som fattig ser deres børn lige hyppigt. Pensionisterne med de laveste indkomster har færre venner og en mindre social kontaktflade. Modsat er der kun en beskedent andel af de ældre, som har så svagt et netværk, at de slet ikke er sammen med andre (børn, anden familie eller venner) ugentligt, og her spiller indkomsten ingen rolle (se tabel 3.5).

De ældres deltagelse i fritidsaktiviteter er også inddraget som en indikator på sociale relationer. De aktiviteter, der er undersøgt, er alle aktiviteter, som udføres mindst én gang om ugen sammen med andre mennesker⁵. Som det ses af tabel 3.5 er der flere af de fattige end dem med højere indtægt, som slet ikke dyrker nogen fritidsaktiviteter. Derimod er der ingen forskel på andelen, som dyrker mellem tre og fem aktiviteter.

Tabel 3.5

Indkomst og udvalgte helbreds- og sociale forhold. 1997. Personer født 1920 og 1925. Pct.		
	Indkomst ud over folkepension	
	<1.000	25.000-100.000
Kan ikke klippe tånegle	33,9	17,1
Vurderer selv at helbredet er dårligt	23,3	7,7
Har ingen kontakt med børn, familie eller venner	6,2	5,1
Dyrker ingen fritidsaktiviteter ugentlig	50,5	41,6
Føler sig ofte eller af og til uønsket alene	24,7	16,9

Kilde: Rasmussen (2003) og Arendt m.fl. (2003) tabel 4.13

Ét er kontakt med andre, noget andet er, om man føler sig uønsket alene. Det påvises, at jo lavere indkomsten er, jo flere føler sig uønsket alene (se tabel 3.5). Det er næsten kun ældre, som bor alene, som er uønsket alene, og der er flere af de fattige folkepensionister, der er aleneboende. Når dette og andre forhold inddrages i analysen, mindskes sammenhængen mellem at være uønsket alene og indkomst.

Der er en sammenhæng mellem helbred og indkomst. Både når det gælder funktionsevne, dvs. evnen til at udføre en række 'dagligdags' aktiviteter, bl.a. om personen kan klippe sine tånegle, og når det gælder oplevelsen af egen helbredstilstand i al almindelighed. Det kan aflæses i tabel 3.5. Personer med højere indtægt har en mere positiv oplevelse af deres helbred, og de er mere selvhjulpne.

Det psykiske velbefindende er også undersøgt, og der findes en sammenhæng – ikke så stærk – mellem indkomst, og psykisk velbefindende, således at jo højere indkomst, jo flere har det godt. Der er foretaget

en multivariat statistisk analyse. Her er inddraget en lang række faktorer, der kunne tænkes at have indflydelse på de ældres levekår og velbefindende, for at klarlægge, om det er den højere indkomst, som er årsag til de beskrevne bedre ikke-økonomiske levekår. Nogle af de ovenfor beskrevne sammenhænge mellem indkomst og levekår forsvinder, men tilbage står, at indkomst synes at spille en direkte rolle for ældres funktionsevne og fysiske aktivitet, samt at indkomst muligvis også har betydning for at være uønsket alene og det psykiske velbefindende.

Alt i alt

Det ser ud til, at folkepensionister som gruppe gennemsnitlig har dårligere levekår på forskellige aspekter af det 'sociale liv', således at flere er socialt ekskluderede end i befolkningen som helhed. Desuden har de fattigste folkepensionister dårligere levekår på en række sociale- og helbredsmæssige aspekter, og det kan direkte tilskrives indkomsten for så vidt gælder funktionsevne og fysisk aktivitet, samt muligvis også ensomhed og psykisk velbefindende.

4

Når der ikke er råd til at invitere gæster eller dyrke fritidsinteresser

Dette kapitel handler om pensionister, som lider afsavn. De har ikke råd til at invitere gæster eller dyrke ønskede fritidsaktiviteter. I dagens danske samfund må det anses for almindeligt, at der er råd til begge disse aktiviteter. Som allerede nævnt, er det at lide afsavn et aspekt i måling af relativ fattigdom, hvis fattigdomsbegrebet også omfatter mennesker, der ikke har råd til at indfri de sociale forventninger og udfylde de roller, som er almindelige i samfundet. Jeg vil derfor se på, hvad der karakteriserer disse mennesker, og om de afsavn, der lides, får konsekvenser for andre aspekter af dagliglivet.

Medens de andre kapitler har været et sammenkog af i forvejen eksisterende forskning og udredning, og som den interesserede læser derfor selv har mulighed for at konsultere, er der her tale om egne, helt nye analyser. Der er derfor ofret lidt mere plads på at dokumentere resultaterne.

I sidste kvartal af 2002 blev et repræsentativt udsnit af danskere, som havde trukket sig tilbage fra arbejdsmarkedet, stillet følgende to spørgsmål: 'Har De råd til at invitere familie og venner på besøg én gang om måneden?' og 'Har De råd til at deltage i de fritidsaktiviteter, De har lyst til?' Godt 3.000, som er født i enten 1920, 1925, 1930 eller 1935 besvarede spørgsmålene. Dvs. at med ganske få undtagelser havde alle passeret folkepensionsalderen, som for disse fødselsårangange var 67 år.

Der var 11 pct., som svarede nej til at have råd til at invitere gæster, og 12 pct. som ikke havde råd til fritidsaktiviteterne. I alt var der 84 pct., som havde råd til både at invitere gæster og dyrke fritidsaktiviteter, og 6 pct. havde ikke råd til nogen af delene, således at 10 pct. kun måtte undlade én af aktiviteterne af økonomiske grunde. Det er derfor kun et mindretal, der på grund af dårlig økonomi ikke kan leve et ønskværdigt socialt liv – men det er på den anden side et ikke ubetydeligt mindretal.

Som det kan ses af spørgsmålene, ved vi ikke, om de ældre ikke har råd til at invitere familie og venner på besøg, fordi de ikke har råd til at servere røde bøffer og dyr rødvin, eller om det drejer sig om, at de ikke har råd til at invitere på kaffe. Tilsvarende ved vi heller ikke, om de fritidsaktiviteter, man gerne ville deltage i, er i den dyre eller billige ende. Det er i og for sig også ligegyldigt i denne sammenhæng. Det, vi får at vide med svarene på spørgsmålene, er, om økonomien afskærer folk fra at indgå i sociale sammenhænge. I de følgende analyser indgår på den ene side de 84 pct., som har råd til begge aktiviteter, og på den anden side de 16 pct., som må afstå fra mindst en af aktiviteterne.

Hvem er det, som ikke har råd?

Svarene på dette spørgsmål kan aflæses i tabel 4.1.

Kort opsummeret har de, som ikke har råd til både at invitere gæster og dyrke de fritidsaktiviteter, de har lyst til, følgende karakteristika sammenlignet med dem, som har råd til begge dele:

- De bor oftere alene
- De har oftere store problemer med førligheden
- De har oftere gået mindre end 10 år i skole
- De er oftere faglærte eller ikke-faglærte arbejdere
- De har ikke så ofte planlagt deres økonomi med henblik på tilbagetrækning
- De har oftere oplevet en nedgang i økonomien efter tilbagetrækningen
- De synes langt oftere, at deres nuværende økonomi er dårlig.

Når hverken køn eller alder optræder på lystavlen, er det fordi, der ikke er forskel mellem mænd og kvinder eller de yngste og de ældste folkepensionister.

Tabel 4.1

Pensionister, der både har råd til at invitere på besøg og deltage i fritidsaktiviteter og pensionister, der ikke har råd til begge dele procentvis fordelt på forskellige variabler.				
	Råd til begge	Ikke råd til begge	I alt	Antal
Husstand				
Bor alene	79	21	100	1.204
Bor ikke alene	87	13	100	1.806
Førlighed				
Ingen førlighedsproblemer	88	12	100	2.059
Store førlighedsproblemer	65	35	100	126
Skoleuddannelse				
7. klasse	81	19	100	1.751
8.-9. klasse	82	18	100	485
10. klasse	91	9	100	566
studentereksamen	96	4	100	190
Stilling det meste af livet				
Selvstændig	88	12	100	625
Funktionær	91	9	100	1.178
Faglært arbejder	77	23	100	280
Ikke-faglært arbejder	73	27	100	615
Planlagt tilbagetrækning økonomisk				
Ja	90	10	100	1.240
Nej	79	21	100	1.483
Haft økonomisk nedgang				
Ja	78	22	100	1.443
Nej	91	9	100	1.277
Nuværende økonomi				
God	96	4	100	1.973
Nogenlunde	68	32	100	884
Dårlig	25	75	100	146

Et nærmere kig på husstandssammensætningen viser, at det er dem, der har en ægtefælle, som oftest har råd til begge dele, medens det er de fraskilte, der oftest må lide økonomiske afsavn.

Når det drejer sig om førligheden findes de store forskelle mellem dem, som slet ikke har førlighedsproblemer (kan helt uden besvær: Komme omkring hjemme, gå udendørs og gå på trapper, vaske sig/bade, klæde sig af og på samt klippe tånegle), og dem, som har store problemer med førligheden (de behøver hjælp med mindst en af de nævnte aktiviteter). Derimod er der ingen forskel på dem, der har varierende grader af førlighedsnedsættelse mellem de to yderpunkter.

Blandt de generationer, vi her ser på, var det mest almindeligt at forlade skolen efter at have gået i skole syv år. 10 års skolegang, som dengang betød, at man havde fået realeksamen, var kun et gode for en beskedent andel – for slet ikke at tale om studentereksamen. Og realeksamen var dengang adgangsbillet til mange uddannelser, som i dag kræver studentereksamen. Det er derfor ikke så mærkeligt, at det store skel mellem dem, der har råd til begge dele, går mellem 10 års skolegang eller mere på den ene side og mindre end 10 års skolegang på den anden.

Der er også en sammenhæng mellem økonomisk formåen og den stilling, man har haft det meste af livet, hvilket jo ikke er uafhængigt af den skoleuddannelse, der ligger bag. De fleste funktionærer har det nødvendige økonomiske råderum. De, der oftest må lide afsavn, er de ikke-faglærte arbejdere skarpt forfulgt af de faglærte.

Godt halvdelen af de ældre havde ikke tilrettelagt deres økonomi med henblik på at holde op fra arbejde på det tidspunkt, de rent faktisk gjorde det, og tilsvarende mange oplevede en væsentlig nedgang i økonomien, da de holdt op. Der skal her indskydes den bemærkning, at en del allerede havde forladt arbejdsmarkedet, før de blev folkepensionister – bl.a. var gået på efterløn. Svarene er derfor ikke nødvendigvis relateret til tidspunktet for folkepensionering. Men det er forhold, som også har indflydelse på tilværelsen som folkepensionist.

Ca. hver femte, som ikke har gjort noget for at tilrettelægge økonomien, eller som har oplevet en økonomisk nedgang, har ikke råd til både at invitere gæster og dyrke fritidsaktiviteter, hvilket er ca. dobbelt så mange som dem, der har tilrettelagt økonomien eller ikke oplevet, at den er blevet dårligere.

Uanset de økonomiske forhold knyttet til selve tilbagetrækningen synes (som allerede nævnt i kapitel 2) ca. to tredjedele, at deres nuværende økonomi er god, og det er kun en meget beskednen andel, der oplever deres nuværende situation som decideret dårlig. Der er en meget tydelig sammenhæng mellem oplevelsen af den nuværende økonomi og muligheden for at invitere gæster og dyrke sine fritidsinteresser. Næsten hver tredje med en nogenlunde økonomi og så mange som tre fjerdedele med dårlig økonomi kan ikke tillade sig begge disse aktiviteter.

Det er som sagt de færreste folkepensionister, der må lide de afsavn, vi her ser på, men der er som lige påvist nogle grupper, der oftere oplever at lide afsavn. De karakteristika, som knytter sig til dem, der oftest må lide afsavn, er dog ikke uafhængige af hinanden. Sammenhæng mellem skoleuddannelse og den stilling, man har haft det meste af livet, er allerede nævnt. Muligheden for at planlægge sin økonomi med henblik på pensionisttilværelsen er ikke uafhængig af det arbejde, man har haft gennem livet. Funktionærerne, som er den gruppe, der mest sjældent lider afsavn, er samtidig den gruppe, der oftest har planlagt økonomien med henblik på tilbagetrækningen (57 pct.). De ikke-faglærte arbejdere er jo den gruppe, hvor flest lider afsavn, og her har kun 32 pct. planlagt økonomien med henblik på tilbagetrækning.

Der er derfor foretaget en analyse (logistisk regressionsanalyse), der tager højde for den indbyrdes afhængighed af de analyserede variabler. I sådanne analyser viser det sig ofte, at mange variabler udgår som værende betydende, fordi de er en effekt af andre variabler. Men i denne analyse genfindes de fleste af de sammenhænge, der er beskrevet ovenfor. Det skal bemærkes, at det ikke er analyseret, om den stilling, man har haft det meste af livet, også har en selvstændig betydning. Dette

skyldes, at der er mange, som ikke har besvaret dette spørgsmål, og de samlede analyser ville derfor blive svækket. Af de øvrige variabler er det alene spørgsmålet om at bo alene, der forsvinder. Det vil sige, at både skoleuddannelse, planlægning af økonomien, nedgang i økonomi og nuværende økonomisk situation har selvstændig betydning for, om folkepensionisterne lider afsavn. Sammenhængen mellem afsavn og førlighed genfindes også. Her kan jeg dog ikke afgøre, om det er den dårlige førlighed i sig selv, der er årsagen til at lide afsavn, eller om der ligger andre faktorer bagved, f.eks. nedslidning pga. et langt livs fysisk belastende arbejde.

Påvirkes velbefindendet og det sociale liv?

Når der ikke er råd til at invitere gæster på besøg eller dyrke fritidsaktiviteter, kunne det tænkes at påvirke det sociale liv, således at man ikke har så megen kontakt med andre mennesker, står alene med sine problemer og er for ofte alene, selv om man egentlig havde lyst til at være sammen med andre mennesker. Det kunne også tænkes, at det savn, man således oplever, medfører, at man mangler 'livsgnisten', føler sig uoplagt eller er nedtrykt, og at man er psykisk svag, dvs. er bekymret eller bange for bestemte ting. Det handler det her afsnit om. Tillige er undersøgt, om der er en sammenhæng mellem at have råd og den subjektive vurdering af helbredet, som er et mere overordnet mål for velbefindende.

Når det drejer sig om omfanget af sociale kontakter, er det for det første undersøgt, om der er en sammenhæng mellem at lide afsavn og at være socialt stærk, hvorved forstås at man mindst en gang hver uge både har været sammen med børn og anden familie eller venner. Det kunne tænkes, at de, som ikke selv har råd til at invitere på besøg, ikke så ofte er socialt stærke, som de, der har råd. Det er ikke tilfældet. Både blandt dem, som har råd til at invitere på besøg og dyrke fritidsinteresser og dem, der ikke har råd til begge disse aktiviteter, er omkring halvdelen socialt stærke. Dernæst er det undersøgt, om de, der ikke har råd til begge aktiviteter, oftere er socialt svage. Herved forstås, at de ikke har kontakt med hverken børn eller familie og venner hver uge. Blandt dem,

der har råd til begge aktiviteter, er 11 pct. socialt svage. Blandt dem, der ikke har råd til begge aktiviteter, er 14 pct. socialt svage. Forskellen er ikke markant stor (ikke statistisk signifikant). Det må derfor konstateres, at selv om folk ikke har råd til at invitere gæster og dyrke fritidsaktiviteter, så medfører det ikke en udtynding i det sociale netværk.

I tabel 4.2 er vist, hvilke af de undersøgte faktorer, der viser sammenhæng med at lide afsavn.

Tabel 4.2

Procentandelen blandt pensionister, der både har råd til at invitere på besøg og deltage i fritidsaktiviteter hhv. ikke har råd til begge dele, der har 1. nogle at tale med om personlige problemer, 2. ofte eller af og til er uønsket alene, 3. har forskellige psykiske problemer, 4. synes selv helbredet er godt hhv. er dårligt		
	Råd til begge	Ikke råd til begge
Har nogen at tale med om personlige problemer	94	89
Er ofte eller af og til uønsket alene	13	26
Sjældent eller aldrig veloplagt eller er af og til nedtrykt	19	36
Er ofte eller af og til bange eller bekymret	32	47
Synes selv helbredet er godt	67	41
Synes selv helbredet er dårligt	8	19
Procentgrundlag (kan variere lidt med antal uoplyste)	2.530	480

Kort opsummeret har de, som ikke har råd til både at invitere gæster og dyrke de fritidsaktiviteter, de har lyst til, følgende karakteristika sammenlignet med dem, der har råd til begge dele:

- De har ikke så ofte nogen at tale med om personlige problemer
- De er oftere uønsket alene
- De er oftere uoplagte eller nedtrykte

- De er oftere bange eller bekymrede
- Egen helbreds-vurdering er ikke så god.

Der er meget få (i alt 7 pct.) som ikke har nogen at tale med om personlige problemer. Næsten alle de, som ikke har råd til både at invitere gæster og dyrke fritidsinteresser, har også nogen, de kan tale med. Men det er dog en mindre andel end blandt dem, som har råd til begge aktiviteter.

Blandt alle er der mindre end 5 pct., som ofte er alene, selv om de havde mest lyst til at være sammen med andre, og ca. 10 pct. som er det af og til. Her er der stor forskel på dem, som har råd til begge dele og dem, som ikke har det. Der er tre gange så mange, som er uønsket alene ofte, og dobbelt så mange, der er det enten ofte eller af og til blandt dem, der ikke har råd.

De, der siger, at de sjældent eller aldrig føler sig veloplagte, eller som ofte eller af og til er nedtrykte, er overrepræsenteret blandt dem, som ikke har råd til begge gøremål. Noget tilsvarende gælder de, som ofte eller af og til er bange for bestemte ting eller ofte eller af og til er bekymrede.

Spørgsmålet om sammenhængen mellem den økonomiske formåen og egen helbreds-vurdering påkalder sig en særlig interesse. Egen helbreds-vurdering, målt ved spørgsmålet 'Hvordan vil De alt i alt vurdere Deres helbred?' har nemlig i mange undersøgelser vist sig at have stærk sammenhæng med dødelighed og sygelighed og er en af de mest afgørende faktorer for oplevelse af velbefindende (se f.eks. Kjølner & Rasmussen, 2002). Det er derfor bekymringsværdigt, at de, som oplever økonomiske restriktioner i livsudfoldelsen, langt sjældnere synes deres helbred er godt og langt oftere oplever, at det er dårligt. Når de sammenligner deres eget helbred med nogen på deres egen alder, synes de også langt oftere, at de har et dårligt helbred. Det gælder 22 pct. Til sammenligning er andelen kun 9 pct. blandt dem, der har råd til begge aktiviteter.

Afsavnenes følgesvende

De sammenhænge (eller mangel på samme), der her er påvist mellem at have råd til at invitere gæster eller dyrke fritidsaktiviteter og aspekter af det sociale liv og velbefindende, behøver ikke direkte at hænge sammen med den økonomiske formåen. Der kan dels være en sammenhæng mellem de variabler, der her er betragtet som følger af de økonomisk betingede afsavn, f.eks. at føle sig ensom og have en negativ helbreds-vurdering, således at det, der måles, er en indirekte effekt af de økonomiske spørgsmål. Dels kan der være en sammenhæng mellem nogle af de variabler, jeg i forrige afsnit betragtede som årsagsfaktorer til at lide afsavn og de her analyserede 'følger' af dårlig økonomi, således at spørgsmålet om at have råd til begge de to aktiviteter blot er en såkaldt mellemkommende variabel. Det kan illustreres som følger: Der er på den ene side fundet en sammenhæng mellem at have oplevet en nedgang i økonomien og at have råd til begge aktiviteter. På den anden side er der fundet en sammenhæng mellem at have råd og ensomhedsfølelse. Det kan være, at det at have råd ikke i sig selv medfører ensomhedsfølelse, men at det er oplevelsen af nedgang i økonomi, der er den egentlige årsagsfaktor.

Der er derfor foretaget en multivariat (logistisk regression) analyse, hvor spørgsmålet om at have råd til at invitere gæster og dyrke fritidsaktiviteter hhv. ikke have råd til begge disse aktiviteter er analyseret i relation til alle de variabler, der er omtalt i dette kapitel. Det drejer sig både om de variabler, der hidtil har vist sig at have en selvstændig betydende sammenhæng og de variabler, der ikke umiddelbart synes at have en sammenhæng.

Det viser sig, at de der ikke har råd til begge aktiviteter

- Oftere bor alene
- Oftere har gået 7-9 år i skole
- Oftere har oplevet en væsentlig nedgang i økonomien ved tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet
- Sjældnere har planlagt økonomien med henblik på tilbagetrækning
- Oftere oplever nuværende økonomi som dårlig

- Oftere synes helbredet er dårligt
- Oftere er bange eller bekymrede.

Heraf fremgår det indirekte, at manglende økonomisk formåen til at invitere gæster eller dyrke fritidsaktiviteter ikke har nogen direkte indflydelse på at omgås familie og venner, at have nogen at tale med om personlige problemer eller at være uønsket alene.

Råd til at støtte børn og børnebørn økonomisk?

Til sidst er det undersøgt, om de, der ikke har råd til at invitere gæster eller dyrke fritidsinteresser, sjældnere har ydet økonomisk støtte til børn og børnebørn ud over almindelige gaver. Resultatet er vist i tabel 4.3.

Tabel 4.3

Procentandelen blandt pensionister, der både har råd til at invitere på besøg og deltage i fritidsaktiviteter hhv. ikke har råd til begge dele, der inden for det seneste år har ydet økonomisk støtte 1. til børn, 2. til børnebørn		
	Råd til begge	Ikke råd til begge
Har ydet økonomisk støtte til børn	18	8
Har ydet økonomisk støtte til børnebørn	11	3
Procentgrundlag antal med børn	2.262	437
Procentgrundlag antal med børnebørn	2.094	402

Først og fremmest kan det konstateres, at det kun er et mindretal, der overhovedet yder økonomisk støtte til deres børn og endnu færre til børnebørnene. Men samtidig kan det konstateres, at de, som har råd til begge aktiviteter, langt oftere yder økonomisk støtte end de, der ikke har råd til begge aktiviteter. Men der er trods alt et mindretal blandt dem, som ikke har råd til begge aktiviteter, der har ydet økonomisk støtte til børn eller børnebørn. Kan det være forklaringen på, at de selv må afstå fra sociale aktiviteter af økonomiske grunde? Svaret blaffer i vinden.

Summa summarum

Det er kun en mindre del på 16 pct., som ikke har råd til både at invitere gæster og dyrke ønskede fritidsaktiviteter. Vi kender ikke deres rådighedsbeløb, hvorfor det teoretisk kunne tænkes, at nogle af dem er relativt rige, men lider afsavn, fordi de er vant til luksus. Det tyder dog på, at dette ikke er tilfældet. De, der må afstå fra begge disse aktiviteter, er nemlig især at finde blandt dem med lavest skoleuddannelse og et forudgående arbejdsliv som ikke-faglærte og faglærte arbejdere.

Det, vi ved om økonomiens betydning, er, at de, som oplevede en væsentlig nedgang, da de holdt op med at arbejde, og de, som vurderer deres nuværende økonomiske situation som dårlig, oftest lider afsavn. De findes især blandt dem, som ikke havde planlagt økonomien med henblik på tilbagetrækningen.

Manglende råd til at invitere gæster eller dyrke fritidsaktiviteter er i sig selv udtryk for sociale afsavn, men det ser ikke ud til, at det 'trækker' andre sociale afsavn med sig – hverken når det drejer sig om omfanget af kontakter eller følelsen af at være uønsket alene.

Flertallet har det godt psykisk og er tilfredse med deres helbred. Men for et ikke ubetydeligt mindretal er dette ikke tilfældet, og det gælder især dem, der må lide de sociale afsavn, det er ikke at kunne invitere gæster eller dyrke sine fritidsinteresser.

Kort sagt

5

Når vi taler om økonomisk fattigdom i Danmark, taler vi om relativ fattigdom. Det drejer sig om, hvor meget – i dette tilfælde folkepensionister – har at leve for sammenlignet med andre grupper i samfundet. Det er alle enige om, men her hører enigheden også op. Det er derfor ikke muligt at give ét svar på, hvor mange fattige folkepensionister, der er i Danmark. Vi er blevet præsenteret for bud gående fra ca. 1 pct. til ca. halvdelen. Det beror først og fremmest på, at der er forskellige opfattelser af, hvad det vil sige at være relativ fattig. Drejer det sig om med strøget mål at have nok til dagen og vejen, eller drejer det sig om fuldgældigt at kunne leve et liv, som er almindeligt i de sammenhænge og det samfund, man er en del af?

Uanset hvordan fattigdom defineres – om det drejer sig om ganske få eller ganske mange mennesker – peges der dog rimeligt entydigt på, at fattigdom blandt pensionister er både *demografisk, geografisk og socialt skævt* fordelt. Således er der en overrepræsentation blandt flygtninge og indvandrere, enlige, kvinder, de ældste og pensionister i bykommuner og i hovedstadsområdet. De fattige bor oftere i lejeboliger, er dårligere uddannet og har i det erhvervsaktive liv været faglærte eller ikke-faglærte arbejdere.

Økonomisk fattigdom er ikke forbeholdt pensionister. Unge under uddannelse er oftere fattige. Men medens de fleste unge befinder sig i en overgangsfase, er fattigdom blandt pensionister et kronisk problem. Og når det drejer sig om ikke-økonomiske forhold, er folkepensionisterne oftere end unge og resten af befolkningen 'fattige' på sociale relationer, aktiviteter og deltagelse i samfundslivet.

Fattigdom blandt pensionister går ofte hånd i hånd med andre problemer. De (relativt) fattige har oftere dårligt helbred, nedsat funktionsevne og er ikke så aktive. De er oftere uønsket alene og har oftere problemer med det psykiske velbefindende. Det kan ikke med sikkerhed fastslås, at alle problemerne skyldes lav indkomst, eller om de er en effekt af livs-omstændigheder forud for pensioneringen. Men uanset hvilke faktorer, der ligger bag, er det et faktum, at flere af de, som oplever at have en dårlig økonomi, også oplever at have fysiske og psykiske problemer.

Slutnoter

¹Følgende 9 afsavn: 1) Undladt at invitere gæster hjem eller gå i byen med venner en aften eller give gaver til fødselsdag m.v. 2) Undladt at holde ferie udenfor hjemmet eller besøge familie eller venner der bor mere end 20 km fra hjemmet 3) Undladt at gå til frisør eller dyrke fritidsinteresser. 4) Har af økonomiske grunde undladt at købe helt nødvendige dagligvarer (mad m.m.) 5) Undladt at købe medicin 6) Undladt at betale regninger, f.eks. husleje eller a-kasse 7) Undladt at købe fodtøj 8) Undladt at erstatte udstyr i hjemmet, f.eks. køleskab, vaskemaskine, tv 9) Undladt at gå til tandlægen.

²Følgende spørgsmål indgår: 1) Hvor ofte taler De normalt i telefon med Deres forældre/en af Deres forældre? 2) Hvornår så De sidst Deres forældre/en af Deres forældre? 3) Hvor ofte taler De i telefon med Deres barn/nogen af Deres børn? 4) Hvornår så De sidst Deres barn/nogen af Deres børn? Hvor ofte er De sammen med andre familiemedlemmer, som De ikke bor sammen med: 5) Søkende? 6) Børnebørn? 7) Bedsteforældre? 8) Anden familie? 9) Har De nogen venner? 10) Sker det nogensinde, at De er alene, selv om De egentlig havde mest lyst til at være sammen med andre? 11) Har De i den sidste tid været nervøs for at blive udsat for vold eller trusler om vold, når De går ud alene her omkring om aftenen eller om natten?

³Det drejer sig om følgende: Medlemskab af 1) fagforening, arbejdsgiverforening/brancheorganisation/landboforening eller lignende. 2) et politisk parti – f.eks. en vælgerforening 3) kommunalbestyrelse 4) skolebestyrelse/skolenævn 5) menighedsråd 6) forældrebestyrelse i barns daginstitution 7) kommunalt ældre- eller handicapråd 8) foreninger der udfører frivilligt socialt arbejde (f.eks. Kirkens Korshær, Røde Kors, Kræftens Bekæmpelse, Mødrehjælpen) 9) idrætsforening 10) politiske eller religiøse ungdomsorganisationer, spejderkorps 11) kulturel forening (kunstforening, sangforening, musikforening, teaterforening) 12) pensionistforening eller -klub 13) menneskerettighedsorganisation, organisation til fremme af international solidaritet 14) miljøorganisation, naturbeskyttelse (f.eks. Greenpeace, Danmarks Naturfredningsforening) 15) anden forening. Stemte ved sidste: 16) folketingsvalg 17) kommunalvalg 18) Valg til EU-parlamentet. Indenfor de seneste par år: 19) skrevet under på underskriftsindsamling 20) støttet politiske formål 21) deltaget i offentlige møder 22) deltaget i demonstration 23) deltaget i strejke 24) været til møder i politiske bevægelser udenfor partierne 25) af politiske/miljømæssige grunde ladet være med at købe bestemte varer 26)

kontakten en politiker, embedsmand eller en forening for at påvirke en sag 27) kontakten medierne eller indsendt artikler eller læserbreve til aviser eller tidsskrifter. Hvis man får brug for at sende en skrivelse til en offentlig myndighed: 28) selv kan lave den eller kender nogen, der vil kunne hjælpe med det.

⁴Følgende variabler indgår: 1) gå til møder i fritiden 2) udføre ulønnet, frivilligt arbejde 3) spille/synge i kor eller orkester/band 4) gå i teater/til koncert/på udstilling og lignende 5) gå i biografen 6) bruge computer i fritiden 7) bruge Internet i fritiden 8) gå på restaurant, café og lignende 9) læse avis 10) læse bøger 11) dyrke sport eller dyrke anden form for motion eller gå eller cykle en tur.

⁵I alt 7 aktiviteter: 1) gøre gymnastik, dyrke sport eller gå til dans, 2) gå til fritidsundervisning, foredrag, studiekreds o.l., 3) gå i senior-/ældreklub, 4) gå til gudstjeneste eller til møder i fritiden, 5) gå til teaterforestillinger o.l., 6) spille kort og 7) lave håndarbejde eller dyrke anden hobby i klub.

Ordliste

Additivt indeks: Svarene på nogle spørgsmål tildeles værdier som derefter summeres

Bruttoindkomst : Indkomst før skat

Dækningsgrad: 1. De ældres disponible indkomst er relateret til andre gruppers disponible indkomster 2. Disponibel indkomst fra folkepension i forhold til disponibel indkomst som erhvervsaktiv for en gennemsnitsarbejder (APW) 3. Forholdet for den enkelte mellem den disponible indkomst efter pensioneringen og den disponible indkomst før pensioneringen

Eksklusion: Være dårligt stillet, udstødt

Inklusion: Være godt stillet

Levekår/levestandard: De kår folk lever under f.eks. helbredsstatus, sociale relationer, aktiviteter

Medianindkomst: Den indkomst, der deler befolkningen i to lige store grupper, den fattigste halvdel og den rigeste halvdel

Multivariat statistisk analyse: En analyse, der samtidig inddrager flere variabler

Statistisk signifikant: Forskelle der ikke kan tilskrives tilfældigheder

Ækvivalere: Ligestille/gøre sammenlignelig

Litteraturhenvisninger

Arbejdsmarkedets Tillægspension
(2003)

Nyhedsbrevet faktum, nr. 1, 2003

*Arendt, Jakob Nielsen, Eigil Boll
Hansen, Henning Olsen, Martin
Rasmussen, Jeanet Bentzen og Brian
Rimdal* (2003)

Levevilkår blandt folkepensionister uden supplerende indkomst. Socialforskningsinstituttet 03:15. København

Elm Larsen, Jørgen (2003)

Danskernes faglige og politiske deltagelse. I: Hjort Andersen, B. (red.) *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede*. Socialforskningsinstituttet 03:14. København

Elm Larsen, Jørgen (under udgivelse)
Fattigdom og social eksklusion i Danmark over et kvart århundrede

Gottschalk, Georg og Merete Platz
(1993)

Modernisering af pensionistboliger i Københavns Kommune SBI-Byplanlægning 70. Statens byggeforskningsinstitut

Goul Andersen, Jørgen (2003)

Over-Danmark og under-Danmark? Ulighed, Velfærdsstat og politisk medborgerskab. Aarhus Universitetsforlag

Hansen, Hans (2000)

Elements of Social Security Socialforskningsinstituttet 00:7. København

Kjøller, Mette og N.K. Rasmussen
(2002)

Sundhed og sygelighed i Danmark 2000.

København: DIKE

Kommunernes Landsforening (2003)

Nyhedsmagasinet Danske kommuner, nr. 9, 2003

Lewinter, Myra (2002)

Økonomiens betydning for uafhængighed og integritet i alderdommen

Sociologisk Rapportserie, nr. 3. Sociologisk Institut. København

Olsen, Henning (2002)

Folkepension, levekår og lavindkomst i Skandinavien.

Et litteratutstudie om forsknings-
og udredningstendenser
Arbejdsrapport 13:2002.
Socialforskningsinstituttet.
København

Platz, Merete (2003)
Nogle helbredsaspekter. I: Hjort
Andersen, B. (red.) Udviklingen i
befolkningens levkår over et
kvart århundrede.
Socialforskningsinstituttet 03:14.
København

PLS RAMBØL for Jyllands-Posten
(JP 10 juni 2003)

Rasmussen, Martin (2003)
Indkomst og levkår for
pensionister
Social Forskning 2003:4.

*Smith, Nina, Peder J. Pedersen, Søren
Pedersen og Marie Louise Schultz-
Nielsen (2003)*
Fra mangel på arbejde til mangel
på arbejdskraft
Rockwool Fondens
Forskningsenhed. Spektrum

*Socialministeriet, Økonomi- og
Erhvervsministeriet, Indenrigs- og
Sundhedsministeriet, Skatteministe-
riet og Finansministeriet (2003)*
Ældres økonomiske vilkår

Walker, Alan (1993)
Age and Attitudes
Commission of the European
Communities. DGV. Brussels

Ældre Sagen (2003)
Efterårets debat om ældres
økonomi
Notat PFJ 30/10/03

Videnscenter på Ældreområdet er en uafhængig og selvejende institution, hvis primære formål er at indsamle, bearbejde og formidle uvildig viden om forskning, forsøg og udvikling på ældreområdet. Centret arbejder for ældres ligestilling, ligebehandling og ligeværd samt for at styrke ældres mulighed for aktivitet, deltagelse, synlighed og indflydelse i samfundet - og samtidig forebygge negative konsekvenser af sygdom, svækkelse og isolation. Bestyrelsen for centret har en betydelig faglig spændvidde med både forskere, embedsmænd, politikere og ansatte i interesse- og fagorganisationer. Formand for bestyrelsen er kommunalbestyrelsesmedlem og fhv. borgmester Inga Skjærris Nielsen.

Tidligere udgivelser:

- * Flyt i tide? Ønsker til boligen i ældrelivet. Af Susanne Palsig Jensen. 1997.
- * Pensioneringens ulidelige lethed. Af Jesper Wégens. 1998.
- * Vejledning til støttegrupper for pårørende til demenslidende.
Bearbejdet af Christine E. Swane og Susanne Kaagaard. 1998.
- * Seniorernes indtog - eller udtoget? 10 dilemmaer om ældre på arbejdsmarkedet.
Af Jesper Wégens. 2000.
- * Ældreomsorg - management eller menneskelighed?
Kvalitetsbegrebet til diskussion. Antologi. 2001.
- * Kan gamle genoptrænes - og nytter det noget? Antologi. 2002.
- * Hjemmehjælp - puslespil med mange brikker? Antologi. 2003.

Centret udgiver desuden:

'Alderens nye sider'. Kvartårligt nyhedsbrev, tematisk opbygget med et aktuelt emne samt interviews, artikler og anmeldelser.

'Noter', der er en regelmæssig e-mailservice med nyheder og oplysninger om, hvad der forskes i, foregår og besluttes på ældreområdet.

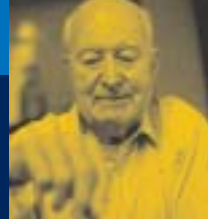
Tilmelding kan ske på adressen: noterlist-on@aeldreviden.dk

'Forebyggelsesforum', der er et e-mailforum specielt målrettet de personer, som i kommunerne foretager forebyggende hjemmebesøg hos ældre borgere over 75 år.

Tilmelding kan ske på adressen: forebyggelselist-on@aeldreviden.dk

Hjemmesiden www.aeldreviden.dk giver opdateret overblik med tekster, tal, lister over arrangementer, litteratur, projekter samt relevante organisationer i ind- og udland mv. Endvidere kan der via hjemmesiden søges i databaser som indeholder nyhedsbrevet, 'Noter', 'Forebyggelsesforum', boligen for ældre samt litteratur på området.

Centret har en direkte telefonlinje, Ældreviden, med nummeret 3940 5847. Her tager en erfaren medarbejder sig af henvendelser og besvarelser.

Folkepension er stadig den vigtigste indtægtskilde for de fleste pensionister. Sammenlignet med andre lande er minimumssatsen (folkepensionens grundbeløb) meget høj, men til gengæld er maksimumssatsen (grundbeløb + pensionstillæg) meget lav. Det er bl.a. derfor, der er en beskedent indkomsthøjde blandt danske folkepensionister, og at indkomstniveauet er lavere end i næsten alle andre, vesteuropæiske lande.

I 2003 har folkepensionisternes økonomiske situation været genstand for megen opmærksomhed, og der er kommet flere nye bud på, hvor mange og hvem der kan betegnes som fattige folkepensionister. Da der anvendes forskellige opgørelsesmetoder til at afgrænse gruppen af (relativt) fattige pensionister, er der ganske stor uenighed om, hvor mange, der tilhører gruppen.

Uanset hvilken tilgang, der er anvendt til at afgrænse problemets omfang, er alle forfattere enige om, at nogle pensionister er økonomisk svagere stillede end andre, dvs. de er relativt fattige, men at der stort set ikke mere eksisterer absolut fattigdom blandt danske folkepensionister, dvs. hvor der ikke er penge til at få mad på bordet, tøj på kroppen eller tag over hovedet.

I rapporten gennemgås fem forskellige bud på, hvor mange folkepensionister i Danmark der tilhører gruppen af fattige. Da der ikke findes nogen officiel fattigdomsgrænse her i landet, kan man ikke sige, at det ene bud er mere rigtigt end andre.

Forskellige mennesker har forskellige behov. Samme indkomst strækker ikke lige langt i alle husholdninger. Rapporten rejser derfor også spørgsmålet, om fattigdom kun er et spørgsmål om kroner og øre eller for eksempel også drejer sig om levemåder i al almindelighed – f.eks. at kunne indgå i sociale sammenhænge og udfylde gængse roller i samfundet?

